

ХУДОЖНЯ РЕАЛІЗАЦІЯ АВТЕНТИКИ КОЗАЦЬКОГО БУТТЯ В ІСТОРИЧНИХ РОМАНАХ У ВІРШАХ

Біляцька В.П., к. філол. н., доцент

*Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара,
пр-т Гагаріна, 72, м. Дніпропетровськ, Україна*

valentina.p@i.ua

У статті розглядається специфіка моделювання козацьких звичаїв і традицій у сучасних історичних романах у віршах Л. Горлача «Чисте поле», Ліни Костенко «Маруся Чурай», «Берестечко», М. Тютюнника «Маруся Богуславка». Художні задуми митців у творах ґрунтуються на історичних реаліях з глибоко-філософським узагальненням, змістовним описом укладу життя козаків, що репрезентують українські народні звичаї в період зовнішньої загрози і внутрішньої боротьби в Україні в XVII ст.

Ключові слова: козак, звичаї і традиції, роман у віршах, буття.

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ РЕАЛИЗАЦИЯ АВТЕНТИКИ КАЗАЦКОГО БЫТИЯ В ИСТОРИЧЕСКИХ РОМАНАХ В СТИХАХ

Биляцкая В.П.

*Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара
пр-т Гагарина, 72, г. Днепропетровск, Украина*

В статье рассматривается специфика моделирования казацких обычаев и традиций в современных исторических романах в стихах Л. Горлача «Чистое поле», Лины Костенко «Маруся Чурай», «Берестечко», М. Тютюнника «Маруся Богуславка». Художественные замыслы писателей в произведениях основываются на исторической реальности с глубоко философскими выводами, содержательным описанием уклада жизни казаков, что репрезентируют украинские народные обычаи в период как внешней угрозы, так и внутренней борьбы в Украине в XVII столетии.

Ключевые слова: казак, обычаи и традиции, роман в стихах, бытие.

THE ARTISTIC REALIZATION OF THE COSSACK LIFE AUTHENTICITY IN HISTORICAL NOVELS IN VERSE

Bilyatska V.P.

*Oles Honchar Dnipropetrovsk National University,
Haharin avenue, 72, Dnipropetrovsk, Ukraine*

The article scrutinizes the specificity of the modeling of the Cossack customs and traditions in the contemporary historical novels in verse such as L. Horlach's "The Open Field", L. Kostenko's "Marusia Churai" and "Berestechko", M. Tiutiunyk's "Marusia Bohuslavka".

The plot artistic conceptions of these novels are based on historical realities with deeply philosophical generalization and profound description of Cossacks' mode of life that represent Ukrainian folk customs in the period of both the foreign threat and inside fight in Ukraine in 17th century. These works also contain the projection on present-day social, moral and ethical problems.

Despite exterminations, persecutions and all the vicissitudes of the totalitarian period the Cossack customs and traditions have survived and continue to actively regenerate first of all thanks to folk lyric-epic, scientific sources and fiction, especially in historical genres. Historical novels in verse are not exclusion where the history has a special conceptual in the creation of the artistic verse of existence. Therefore the works of this genre have a lot of plot parallels with heroic national epic genres and represent the artistic world view of the Cossacks' community; they canonize the military professional knowledge, the rites realization and also introduce the unwritten moral code of Cossack's behavior, emphasize on obligatory execution of the kin, society and Sitch's customs. Although the studies of such novel in verse researches as V. Briukhovets'kyi, V. Biliatska, Z. Golubieva, I. Dziuba, I. Zakutna, N. Kyrylenko, G. Klochek, L. Kuzhilna, L. Myroniuk, V. Panchenko, Ye. Piatkovska, V. Saienko, the indicated problem has not been an object of scientific research in L. Horlach's "The Open Field", L. Kostenko's "Marusia Churai" and "Berestechko", M. Tiutiunyk's "Marusia Bohuslavka". Keeping the historical reliability in the novels in verse under review there are presented such Cossack customs as Christianity honoring, faithfulness to the motherland, brotherhood, mental, moral and patriotic training, knowledge of traditional medicine and will temper, skills of playing folk musical instruments and entertaining in dances and songs; passing through the

special service of dzhura (“chura”) for receiving a “Cossack” status; honour of woman; awarding of an honored surname. The coloring scenes of Cossack life in the analyzed novels are often given by the writers through the retrospective of the old age characters who retell the biography not from the romances but they had been witnesses and participants of some historical events themselves like the old man Halernyk (“Marusia Churai”), Maksym Zahreba (“Marusia Bohuslavka”), Ivan Sirko (“The Open Field”). The contemporary novels in verse promote profound comprehension of historical events, statehood, they dwell on faith in the optimistic prospects of future, reveal the conception of the unicity of feeling to motherland.

Key words: Cossack, customs and traditions, novel in verse.

Волелюбство, військові подвиги, лицарство, мужність, безкорисливість козаків до цього часу є об'єктом романтичного та реалістичного зображення в художній літературі, бо з давніх-давен для світу вони були символом України в боротьбі за волю й незалежність, за державність [7]. Попри знищення, переслідування та всі перипетії тоталітарного часу, козацькі звичаї й традиції вижили й продовжують активно відроджуватися, перш за все, завдяки народному ліро-епосу, науковим джерелам і художній літературі, переважно історичним жанрам.

Не є винятком й історичні романи у віршах, у яких автентиці відводиться особлива концептуальність у творенні художньої версії козацького буття. Вони мають багато сюжетних паралелей із жанрами героїчного національного епосу, репрезентують художню картину світу козацької спільноти, канонізують військові професійні знання, правила проведення обрядів, подають неписаний моральний кодекс поведінки козака, наголошують на обов'язковості виконання звичаїв роду, Січі, соціуму:

Колись туди збігались відчайдухи
І клали за Вітчизну живота...
Ми там раніш трималися закону,
Й кому втрапляла під хвоста шлея,
Той козарлюга, мабуть, аж до скону
Не забував колесного кия.
Боялись, як зайці на перелазі,
Бо був закон і був Господній страх [10, с. 77].

У романах у віршах Л. Горлача «Чисте поле», Л. Костенко «Маруся Чурай», «Берестечко», М. Тютюнника «Маруся Богуславка» художньо репрезентовано з дотриманням історичної достовірності такі козацькі звичаї, як шанування християнської віри й відданість рідній землі; побратимство; духовне, морально-патріотичне виховання; знання народної медицини та гартування волі; уміння грати на народних музичних інструментах, розважатися танцями, піснями; проходження своєрідного стажування джури («чури») для отримання статусу козака; пошанування жінки; присвоєння почесного прізвища тощо. На художній інтерпретації деяких із них зупинимось більш детально, проте в межах однієї розвідки неможливо розглянути всі означені аспекти.

Мета пропонованої статті – осмислити буття козаків, автентику звичаїв та їхню роль в осягненні культури й побуту українського народу, явищ художньо-естетичного, пізнавального характеру, їхнього декодування у структурі творів, у яких прочитуються сучасні суспільні та морально-етичні проблеми.

Попри студії дослідників історичних романів у віршах В. Брюховецького, В. Біляцької, З. Голубевої, І. Дзюби, І. Закутної, Н. Кириленко, Г. Клочка, Л. Кужільної, Л. Миронюк, В. Панченка, Є. П'ятковської, В. Сасенко та ін., означена проблема не була об'єктом наукового розгляду на матеріалі творів Л. Горлача «Чисте поле», Л. Костенко «Маруся Чурай», «Берестечко», М. Тютюнника «Маруся Богуславка».

Колоритні картини козацького буття в аналізованих романах у віршах часто письменники подають у ретроспекції героїв похилого віку, які не з чуток переповідали життєпис, а самі були очевидцями та учасниками подій – дід Галерник («Маруся Чурай»), дід

(«Берестечко»), Максим Загреба («Маруся Богуславка»), Іван Сірко («Чисте поле»):

Та де ж вона взялася, та напасть,
що козака старого підкосила?
Здавалось, впасти із коня не дасть
Іще сто літ в походах бранна сила...
Лиш пам'ять ще пручається у серці...
і образи усіх, кого ти знав,
з ким хліб ділив, кому прощав провину,
кого по смерті чесно поминав
за добрим звичаєм, а не для чину?.. [6, с. 480].

Відомо, що перевага на Січі надавалась формуванню національного лицаря-захисника, проте одним із архаїчних елементів культури українського козацтва є своєрідне ставлення до жінки. Д. Яворницький в «Історії запорізьких козаків» зазначає, що серед кримінальних злочинів у козацькому середовищі був «зв'язок із жінкою і содомський гріх, з огляду на звичай, що забороняв січовим козакам одруження; кривда жінки, коли козак «знеславить жінку, як не належить», бо такий злочин «до знеславлення усього Війська Запорізького служить» [11, с. 150]. У більшості випадків запорожці залишалися неодруженими, бо говорили, що неодружений думає про Господа, а одружений про жінку, хоча й були сімейні козаки. У козацьких сім'ях панував культ батька й матері, бабусі та діда, роду й народу. В українській весільній обрядовості йдеться про такий вид шлюбу, як весілля замість страти козака. Тобто, коли козаку виносять вирок, дівчина може зупинити рішення, запропонувавши взяти його за чоловіка, отже, даруючи йому життя, але за умови, що обличчя в неї буде закрито: «Попробуй угадай, яка вона, / лебідку білу візьмеш а чи гуску» [6, с. 525]. Г. Боплан ще в XVII ст. «розповів» про звичаї України, зокрема весільні, яких дотримувались, але багатьом вони ще в той час могли «видасться новим і неймовірним» [1].

Історичний роман у віршах Л. Горлача «Чисте поле» – художній звід автентики козацьких звичаїв і традицій. Наприклад, в одному з епізодів ідеться зразу про декілька: крадіжку, «скакання в гречку» й весілля замість страти. Колоритно показано, як козаки дотримувались своїх «законів», тому не могли зробити винятку й для молодого сміливого побратима Василя, який хоч і був «із вогню та в воду» [6, с. 524], у походах «не давав спуску / ані собі, ні вірному коню» [6, с. 527], але коли без дозволу куреня поскакав до дівчини, вкравши «діадему», «погребував звичаєм», винесли вирок:

...на площі дати кийв,
а вже тоді з петлею оженити,
аби ніхто із козаків не смів
нам звичаї прадавні осквернити [6, с. 524].

Усім було дуже шкода «козака-відчайдуха» й вирішили йому дарувати життя, запитали, чи хоче хто з дівчат врятувати його – вийти за нього заміж:

– Я хочу цього козака в мужі, –
спинилася та дівчина навпроти.
Я придививсь: нівроку є крижі
і груди, що не знатимеш скорботи.
А цей люципер, товчене пшоно,
Втелющився у неї, мов у пустку,
і прохрипів:
– Про мене все одно,
але зніміть на мить із неї хустку.
То ми й зняли. Стовбичим, як дурні.

А він як закричить, дурило впертий:
 – Коли на ній женитися мені,
 то краще вже на шибениці вмерти [6, с. 525].

Цей епізод із твору демонструє не зневажливе ставлення козака до дівчини, яка «не припала» йому до серця, а є доказом того, що козаки були надто сміливі люди, яких не лякала смерть, і за свої вчинки готові відповідати. Адже, вступаючи на Січ, козаки зрікалися старого світу і способу життя, у покараннях і стратах запорожці керувалися не писаними законами, а «стародавнім звичаєм, словесним правом і здоровим глуздом» [11, с. 149].

Роман у віршах «Маруся Чурай» Л. Костенко – це не тільки «народне життя у строкатому повнокров'ї» (В. Базилевський), «образно відтворена історична епоха» (Г. Клочек), а й звичаї та вірування, військово спорядження козаків того часу. Козак Лесько Черкес не міг змиритися з вироком, що Маруся Чурай «має бути карана на горлі, / на шибениці, значиться, обвішана» [4, с. 28], тому й нагадує полтавцям:

– Люди! Був же такий звичай?

коли вели на страту козака,
 виходить дівка, вкутавши обличчя,
 що він не бачить навіть і яка,
 і каже:

– От що, я з ним поберуся! –

І віддавали ж смертника таки.

А що, як я врятую так Марусю?!

– То ти ж не дівка, тут же навпаки [46, с. 88].

Богдан Хмельницький у «Берестечку» Л. Костенко, засуджуючи за зраду дружину Гелену, згадав і козацький звичай: «Але якщо вже стрибати в гречку, / то хай би в гречці хоч добрий грек!» [3, с. 64].

Козаки у своєму середовищі створили й низку мистецьких, зокрема танцювальних звичаїв, які поширювались серед молоді – парубоцтва. Багато хто з дослідників зазначає, що танець гопак виник у середовищі Війська Запорозького, має героїчний характер, включає елементи хореографічної імпровізації: стрибки, присядки, обертання й інші віртуозні рухи. В. Купленник обґрунтовує, що в середовищі запорожців-січовиків було створено танець, названий іменем їхніх творців – козаком, а гопак – це його видозміна. «Козак» виконували дві особи й вели між собою двобій-змагання, у якому були наявні й веселість, і жарт, і шаленство, і відкритий вияв емоцій, змагання в силі, вправності й творчій фантазії. Автор розвідки наголошує: «Козацькі танці виконувались не лише для особистого задоволення й розваги. Вони мали значний елемент професіоналізму та вишколення. Окрім емоційної наснаги танці запорожців мали розвинену танцювальну лексику з рухів, які увійшли до козака від ранніх танців-рухів, але ж і особливість танцю «козак», його імпровізаційний характер сприяли придумуванню нових, зовсім незнаних рухів і комбінацій з них – колінець і фігур» [5]. Після знищення Січі танець відходить у небуття, як і все пов'язане з козаками.

Про шаленство козацького танцю йдеться в романі у віршах Л. Горлача «Чисте поле». Після обрання Івана Сірка кошовим Іван Богун попросив старого кобзаря, каталізатора розкриття народної козацької душі «веселу вшкварити», щоб горе «призабуть на час», той музикою пориває козаків до танцю, репрезентуючи потік колективного несвідомого, що розкривається згодом у священності обов'язку – обороні рідної землі:

І вдарив дід по струнах навідліг,

Аж Лейба застрибав біля шинквасу,

і старшина, поважна ще до часу,
пустилася у танець, хто як міг.
Метлялись шаровари, пояси
Вились вужами, гупали сап'янці.
Гуляла Січ, щоб знову стати вранці
на оборону, як у всі часи [6, с. 498].

На думку Т. Сердюк, відродження України як самостійної незалежної держави сьогодні неможливе без відродження української козацької духовності та козацького лицарства як невід'ємних складників української ментальності. Козацтво сприяло розвиткові численних видів українського мистецтва, збагачувало його творчими знахідками, новими художніми відкриттями, їхні фізичні якості вдосконалювались у забавах, численних змаганнях та «...бойових танцях, які втілювали в собі елементи та прийоми самооборони, вимагали проявляти гнучкість, витривалість, швидку реакцію» [9, с. 143]. Одним із таких танців є гопак із композиційною структурою, у якій все підпорядковане тому, щоб зобразити «героїку, силу, мужність тощо» [9, с. 144].

З-поміж козаків був звичай давати «прізвиська». Як офіційна назва прізвища з'являються в українських документах XIV–XV ст., їх мали представники тодішньої суспільної верхівки. Купівля і продаж майна, передача його в спадок – ці та інші юридичні дії потребували точності в оформленні. Так з'явилися спадкові родові прізвища, основна ж частина населення України отримала прізвища після того, як у 1632 р. київський митрополит Петро Могила доручив парафіяльним священикам вести метрики народжених, одружених, померлих. Багато прізвищ з'явилося в часи Козаччини, оскільки при вступі на Січ козак міняв своє старе прізвище на нове, часто, щоб його не могли знайти:

Самара пливла, наче аж нерухома.
Просмолена чайка здіймала корму.
І добре було Новохрещі удома –
у чистому полі, що снилось йому [6, с. 555].

Козаки настільки прославилися своєю мужністю, волелюбністю та дотепом, що навіть російські офіцери й сановники вважали за честь записатись до їхніх куренів, стати їхніми почесними членами й отримати атестат на звання «курінного товариша». Наприклад, Григорій Потьомкін був уписаний у курінні списки під прізвиськом Грицько Нечос (Нечеса), оскільки він носив велику перуку.

Запорожці були майстрами розповіді, вміли помічати смішні риси в інших і передавати їх у жартівливому, але ні для кого не образливому тоні. Д. Яворницький писав, що саме цією рисою частково пояснюються й дивні «прізвиська», які вони надавали новачкам, що приходили на Січ: Гнида, Півторакожуха, Непийпиво, Загубиколесо, Задерихвіст та інші [11, с. 177]. Підтвердженням достовірних переказів є роздуми старого козака Максима Загребі з роману у віршах М. Тютюнника «Маруся Богуславка»:

Услід за ним кряхтить і Хитрово –
Таким поважним череватим тузом.
На Запоріжжі кабана цього
Вмить охрестили б Гарбузом чи Тузом [10, с. 23].

У романі Л. Костенко «Маруся Чурай» головна героїня так трактує походження імені свого батька, Гордія Чурая: «Він гордим був, Гордієм він і звався. // Він лицар був, дарма, що постоло. // Стояв на смерть. Ніколи не здавався» [4, с. 42].

Мовознавець Р. Осташ провів дослідження відомих козацьких «Реєстрів», складених після Зборівської угоди 1649 р. й виданих О. Бодяньським 1875 р. «Реєстри» зберігають імена й прізвища (правильніше «прізвищеві назви», оскільки «прізвище» в сучасному розумінні

цього слова – явище пізнішого часу) понад 40 тис. козаків з Наддніпрянської України. В окрему групу виокремлюються прізвища, походження яких пов'язане з перебуванням їхніх перших носіїв у Запорозькій Січі: Запорожець, Козак, Січовик, Кошовий, Хорунжий та ін. В історичному романі у віршах Л. Костенко «Берестечко» подано цілий «реєстр» прізвищ козацького походження за назвами населених пунктів, рисами вдачі, родом занять:

Прийшли... Спасибі... Ось мої полки.
 Уже й знамена із лісами врівень.
 Оце ж мої Волинці, Пінчуки,
 Мої Драчі, Немиринці і Гнівань!
 Шевці. Кравці. Броварники. Ткачі.
 Дейнеки. Запорожці. Завірюхи.
 Тютюнники. Кушніри. Орачі.
 Прудисуси. Плачинди. Одчайдухи.
 Урвитель. Іскра. Добош. Курінний.
 Бандура. Скрипка. Явір. Кияниця.
 Сірко. Буланий. Білий. Вороний.
 Зозуля. Заєць. Кущ. Перепелиця.
 Ох, як вас люди називали ловко!
 Некуйбіда. Майбоженко. Чумак.
 Пустикота. Завернивовка.
 Нетудихата. Неїжмак.
 Неклепаний. Обливаний. Пекельний.
 Попович. Молибога. Лихолат.
 Мальований, Индутний і Субтельний.
 Вернигора. Світало. Семибрат.
 Орленки, Удовенки, Бойчуки.
 Синиці, Чайки!.. Хто там ще позаду?
 Всі на цей час приявні козаки,
 Ударте в бубон і скликайте раду! [3, с. 153].

У народі говорили, що козакування трималося на трьох китах: війні, мистецьких розвагах і християнській вірі, яка асоціювалась із батьками й родом, рідною землею, тому й бажали служити їй, прагли скоріше повернутися з походів. «Козацька доля в Бога на колінах» [10, с. 47], – так афористично визначено в романі у віршах «Маруся Богуславка» М. Тютюнника провідну рису запорозьких козаків, розвинену під час постійних воєн – релігійність. Багато прикладів «справжньої побожності», пожертви козаків на відбудову храмів і монастирів наводить Д. Яворницький. Хоча він зазначає, що запорозькі козаки не заглиблювались у «богословські тонкощі», більшого значення вони надавали «безпосередній вірі, ґрунтованій швидше на почутті, ніж на розумі, й, живучи в постійній военній тривозі, нерідко, в силу необхідності задовольняли свої релігійні потреби не так, як належить, а так, як було можливо» [11, с. 196]. На доказ цієї думки наводимо такі слова: «Покликав я вас, хлопці, на молитву / а на молитву можна й босяка» [6, с. 604].

Особливо козаки шанували Святу Покрову, «заступницю козацьку й оборону» [6, с. 495], вважали її своїм оберегом, будували церкви на її честь, мали ікони Покрови, на тілі носили хрест із зображенням Пресвятої Богородиці, бо вірили в його рятівну силу, святкували весілля («Чи на Покрову свайбу – й не одну» [10, с. 46]). Для козаків Покрова (14 жовтня) була найбільшим святом, а нині в Україні відзначається як День українського козацтва. Факти пошани християнської віри знайшли художнє відображення і в аналізованих творах. Коли Івана Сірка в «Чистому полі» Л. Горлача обрали кошовим, то зразу всі пішли до церкву за благословенням:

А вже Покрова дзвонами гула.

Тягло з дверей теплом і трунком воску...
 Отець Антін зійшов із царських врат,
 і осінив Сірка хрестом сягнисто,
 і мов прошелестів опалим листом:
 – Шануйся з людом, як із братом брат.
 І не шкодуй ніколи живота
 за свій народ, за віру православну,
 забудь про горе і про власну рану,
 коли народ нещастя огорта [6, с. 494].

«Із молитвою й благословенням козаки виступали в похід, до молитов і заступництва Господа зверталися в небезпечні моменти військового життя, а вціливши в бою, виконували свої клятви: приносили щедрі пожертви храмам і монастирям, наймали молебні, справляли заупокійні сорокоусти за загиблими на війні побратимами тощо» [12, с. 196]. Н. Ярмоленко зазначила, що з-поміж козацьких звичаїв існувала традиція читати вранішню та вечірню молитви, молитися перед уживанням страви, а перед важливою подією чи далеким небезпечним походом спокутувати гріхи та сповідуватися: «Стояв старий, молив святого Бога / А коні повернули вже за гать» [10, с. 77]. Можна навести приклад про тризну по козаку Петру, синові Івана Сірка, втрату якого кошовий дуже тяжко переживав («Чисте поле»):

Прийми його, Боже. Він був оборонцем, не катом,
 за землю, за віру достойно упав у бою.
 Звелось козацтво, лоби охрестило сягнисто
 і випило мовчки гіркий і печальний напій,
 і Спас головою хитнув, і Покрова вогнисто
 сьайнула очима, сльозину згубивши з-під вій [6, с. 584].

Козак завжди людина вільна, морально чесна, пряма, рішуча, але та, яка глибоко вірить у Бога. Для підтвердження можна навести звертання козаків до Бога не тільки під час молитви, а й у повсякденному житті, що мали сакральне значення: «О Господи, допоможи до Січі / добратися, там захисток знайти, / бодай хоч раз ще глянути у вічі / братам сказати кожному «прости» [6, с. 602]; «...чому ж ти, Боже, в дні ці морові / не подаруєш смерть мені козачу» [6, с. 480]; «О Господі, як все перетекло!» [6, с. 661]; «О Господи, прийми / мою козацьку неутішну душу!.. [6, с. 662]; «О Господи, спаси і сохрани / народ від отаких христородавців!» [6, с. 595]; «О Господи, хоч ти не осуди / за те, що мають учинити хлопці!» [6, с. 571].

Із метою правдивого осягнення Козаччини, національної колоритності, втілення сокровеного змісту, автори в тексти романів у віршах вводять паремії, що найактивніше побутували в середовищі народних лицарів й увиразнювали їхні побут і звичаї, традиції. М. Пазяк, досліджуючи трансформацію паремій у художніх текстах, зауважив, що традиція використання їх у літературі сягає давніх часів: «Спочатку це засвоєння, очевидно, було стихійним, згодом народні вислови вводяться в контекст з відповідною ідейно-естетичною метою» [8, с. 83]. Паремії в романі у віршах «Чисте поле» Л. Горлача розкривають характер козака, відтворюють найбільш суттєві явища і реалії «запорозького» буття: «Сонце пригріва, / а козакові стелиться дорога» [6, с. 569]; «Козак за словом у гаман не ліз – / за новиною зголоднів до сліз» [6, с. 486]; «Якщо без нас освятиться вода, то я, старий, повік пектиму раків...» [6, с. 573]; «Поперед батька в пекло не спіши. // А рвешся, то веди на приступ сотню» [6, с. 577]; «Коли не прагнеш в товаристві зрад, / то навіть смерті чесній будеш рад» [6, с. 611]; «На те ж на Січі і осів Овсій, / щоб уродило, де що не посій» [6, с. 612]; «Що значить – козак, має ложку, як дрюка. // Хто з моря прибився, той весла табань» [6, с. 549]; «Козак і вмерти має козаком / тоді й постане чистим перед Богом» [6, с. 530]; «Козак і на кутні зі смерті сміється, / а що

вже бояться тобі на землі» [6, с. 514]; «Козак із нього той, / як ті казали, із вогню та в воду» [6, с. 524]; «Хай прийме Господь твою душу старечу. // Козак-правдолюбець закон не лама» [6, с. 515].

Виражаючи обурення чи прикрість, незадоволення, гнів (особливо, коли мова йде про ворога), герої вигукують прокльони, що надають творам особливого етнозабарвлення: «Та бодай тобі, іще живому, / в очі плюнув зраджений онук!» [6, с. 652]; «Тетере, Тетере, задав ти нам шкоди, / бодай би ти зовсім в непам'яті шез» [6, с. 546]; «Що народ їм, що їм Україна? // Хай себе китаюкою вкрива!» [6, с. 534]. Більшість прокльонів у творі взято з народної творчості, тому побудовані вони на сталих кліше, що вживаються зі словами «а щоб», «хай», «бодай», які не стільки несуть установку на здійснення зла, скільки містять прихований зміст, психологічний підтекст.

Отже, в історичних романах у віршах Л. Горлача «Чисте поле», Л. Костенко «Маруся Чурай», «Берестечко», М. Тютюнника «Маруся Богуславка» художньо трансформовано численні модифікації козацьких звичаїв і традицій, що зберігають своє первісне значення й одержують нове «життя» в літературному тексті, підпорядковане авторському задуму, а саме: шанування християнської віри й відданість рідній землі; уміння розважатися танцями, піснями; пошанування жінки; присвоєння почесного прізвища, дарування життя через одруження засудженому до страти козакові та інші, котрі репрезентують буттєву модель, позначену самобутніми етнічними особливостями світогляду українців. Свого часу Д. Яворницький писав, що «запорізькі козаки» і за зовнішнім виглядом, і за внутрішніми якостями «загалом були характерними типами свого народу і свого часу» [11, с. 173]. Пароніми у творах порушують морально-етичні проблеми, відтворюють життєві реалії, увиразнюють сенс національного. Автентика козацького буття виявляється не в зовнішніх описах, не у формальних структурах, а насамперед у внутрішній, семантичній організації націєбуття письменників, що сприяють поглибленому осмисленню історичних подій, «державності», віри в оптимістичну перспективу майбуття, увиразнюють концепцію неповторності, почуття любові до рідної землі, вихованню національної самосвідомості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боплан Г. Опис України/ Гійом Левассер Боплан. – К. : Либідь, 1990. – 256 с.
2. Войтович В. Українська міфологія / В. Войтович. – К. : Либідь, 2002. – 664 с.
3. Костенко Л. В. Берестечко. Історичний роман / Л. В. Костенко. – К. : Укр. письменник, 1999. – 157 с.
4. Костенко Л. В. Маруся Чурай. Історичний роман у віршах / Л. В. Костенко. – К. : Веселка, 1990. – 159 с.
5. Купленник В. Козацький танець : Нариси з історії українського козацького танцю / Вадим Купленник / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://horak.ho.ua/boh/dans/bookstan/kozak.html>
6. Горлач Л. Н. Чисте поле : [історичний роман у віршах] // Слов'янський острів : Історичні романи у віршах / Л. Н. Горлач. – К. : КП «Редакція журналу «Дніпро» 2008. – С. 477–662.
7. Нудьга Г. Республіка козаків / Григорій Нудьга – К. : Варта. – 2005. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://ikt.at.ua/load/ukrajinski_istoriji/6.
8. Пазяк М. Трансформація паремій у текстах художніх творів / М. Пазяк // Народна творчість та етнографія. – 1999. – № 5–6. – С. 83–94.

9. Сердюк Т. І. Козацький танець як засіб виховання патріотичних почуттів у студентів-хореографів / Т. І. Сердюк // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2013. – № 10 (269). – Ч. II. – С. 139–146.
10. Тютюнник Микола. Маруся Богуславка : Історичний роман у віршах / Микола Тютюнник. – Луганськ : Світлиця 2009. – 159 с.
11. Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків : у 3 т. / Д. І. Яворницький ; [редкол.: П. С. Сохань (голова) та ін.]. – К. : Наукова думка, 1990–1991. – Т. 1. – 592 с.
12. Ярмоленко Н. М. Український усний героїчний епос : динаміка традиції: монографія / Наталія Миколаївна Ярмоленко. – Черкаси : Вид. Чабаненко Ю. А., 2010.– 552 с.

REFERENCES

1. Boplan, H. (1990), *Opys Ukrainy* [Description of Ukraine], Lybid, Kyiv, Ukraine.
2. Voitovych, V. (2002), *Ukrainska mifolohiia* [The Ukrainian Mythology], Lybid, Kyiv, Ukraine.
3. Kostenko, L. (1999), *Berestechko. Istorychnyi roman* [Berestechko. Historical novel], Kyiv, Ukraine.
4. Kostenko, L. (1990), *Marusia Churai. Istorychnyi roman u virshakh* [Marusia Churai. The Novel In Verse], Veselka, Kyiv, Ukraine.
5. Kuplenyk, V. *Kozatsky tanets : Narysy z istorii ukrainskoho kozatskoho tantsiu* [The Cossack Dance : The Essay Of The History Of Ukrainian Cossack Dance], available at : <http://hopak.ho.ua/boh/dans/bookstan/kozak.html>
6. Horlach, L. (2008), *Chyste pole. Istorychnyi roman u virshakh* [The Open Country. The Novel In Verse], KP "Redaktsiia zhurnalu "Dnipro", Kyiv, Ukraine.
7. Nudha, H. (2005), *Respublika kozakiv* [Cossacks's Republic], Varta, Kyiv, Ukraine, available at : http://ikt.at.ua/load/ukrajynski_istoriji/6.
8. Paziak, M. (1999), *Transformatsiia paremii u tekstakh khudozhnikh tvoriv* [Transformation of proverbs in the works of art texts], *Narodna tvorchist ta etnohrafii*, № 5–6, pp. 83–94.
9. Serdiuk, T. (2013), "The Cossack Dance As The Mean Of The Patriotic Education At Choreographic Students", *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka* [LNU named after Taras Shevchenko], Luhansk, № 10 (269), P. II, pp. 139–146.
10. Tiutiunnyk, M. (2009), *Marusia Bohuslavka: Istorychnyi roman u virshakh* [Marusia Bohuslavka: The Novel In Verse], Svitlytsia, Luhansk, Ukraine.
11. Yavornytskyi, D. (1990–1991), *Istoriia zaporizkykh kozakiv* [The History Of Zaporizhian Cossacks], Vol. 1, Svit, Lviv, Ukraine.
12. Yarmolenko, M. (2010), *Ukrainskyi usnyi heroichnyi epos: dynamika tradytsii: monohrafiia* [Ukrainian Oral Heroic Epos: The Dynamics Of Tradition: The Monograph], Pub. Chabanenko Yu. A., Cherkasy, Ukraine.

УДК 821.111 – 31

МЕХАНІЧНИЙ УНІВЕРСУМ ЕНТОНІ БЕРДЖЕСА (ЗА РОМАНОМ «МЕХАНІЧНИЙ АПЕЛЬСИН»)

Варнацька Г.О., к. філол. н., старший викладач

*Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,
вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна*

halyna12@gmail.com

У статті розглядається своєрідність художнього світу роману Ентоні Берджеса «Механічний апельсин». Автор аналізує механічну дійсність у романі, розкриває символіку його назви. Виявлено, що основною темою роману є проблема вибору і свободи особистості. Насильницьке моделювання